Södra bogårdsmuren vid

Vidbo kyrka

Arkeologisk förundersökning och dokumentation i samband med upptagandet av ny öppning i Vidbo kyrkas södra bogårdsmur, Vidbo socken, Sigtuna kommun, Uppland

Kjell Andersson
Rapport 2002:24

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Södra bogårdsmuren vid

Vidbo kyrka

Arkeologisk förundersökning och dokumentation i samband med upptagandet av ny öppning i Vidbo kyrkas södra bogårdsmur, Vidbo socken, Sigtuna kommun, Uppland

Kjell Andersson
Rapport 2002:24

Rapporten finns i PDF-format på adressen
www.lansmuseum.a.se/arkeologi/rapport02.html

Box 6176 102 33 Stockholm
Tel 08-690 69 60 Fax 08-32 32 72
Besöksadress: Klarahuset, Sabbatsbergsvägen 6
Hemsida www.lansmuseum.a.se

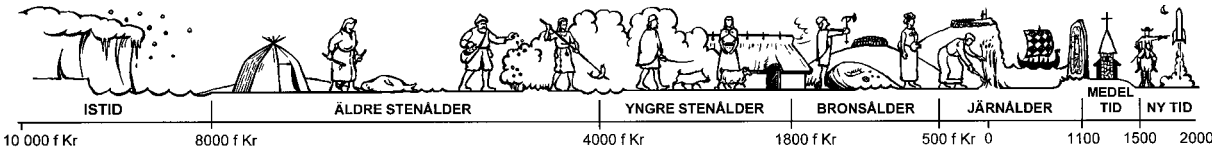

Tidaxel: Mats Vänehem

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum
Redaktionell bearbetning: Anders Ericsson

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133
Stockholm 2002

Innehåll

Sammanfattning 7
Bakgrund 7
Kulturhistorisk bakgrund 8
Målsättning och metod 10
Resultat 10
Murdokumentation 10
Förundersökningen 12
Referenser 13
Administrativa uppgifter 14

Bilagor

Bilaga 1. Ritningar 15

Figurförteckning

Fig. 1. Blå kartan med platsen för undersökningen markerad 6
Fig. 2. Ekonomiska kartan med platsen för undersökningen markerad 8
Fig. 3. Det murparti som berördes av undersökningen 9
Fig. 4. Avsnitt av den vällagda medeltidsmuren 10
Fig. 5. Den medeltida muren 11
Fig. 6. Den medeltida murens uppbyggnad 12
Fig. 7. Barngraven 13

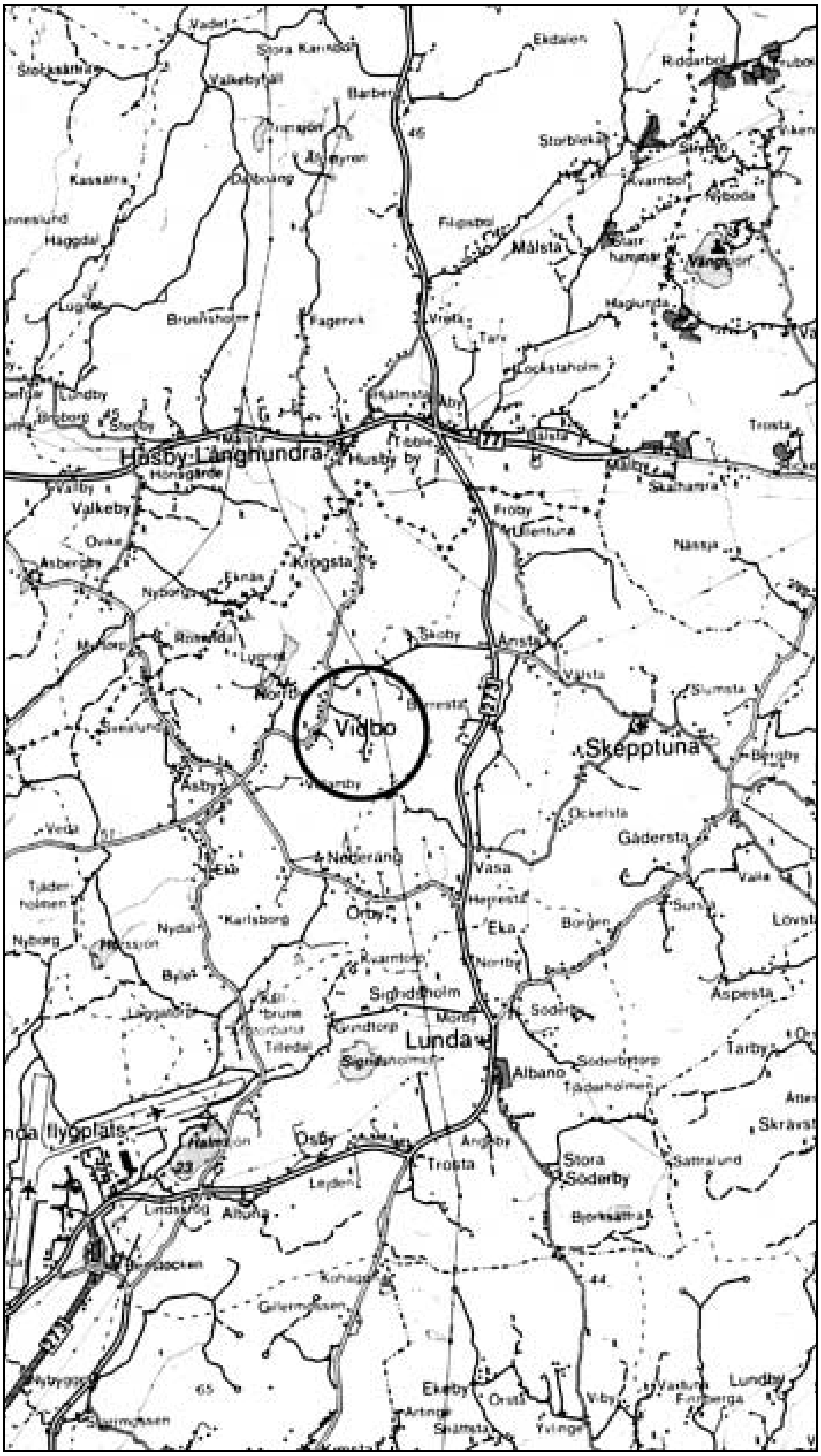

Fig 1. Blå kartan med platsen för undersökningen markerad. Skala 1:100 000.

Sammanfattning

Märsta kyrkliga församling planerar att anlägga en ny infart till Vidbo kyrka genom södra bogårdsmuren för att underlätta tillgängligheten till kyrkan, dels för handikappade, dels för begravningsfordon. Den nya öppningen medger också bättre förbindelse till församlingshemmet och parkeringsplatsen som är belägna söder om kyrkan.

Stockholms läns museum har efter beslut från länsstyrelsen utfört en dokumentation av det berörda murpartiet som var beläget strax väster om det Gardtmanska gravkoret, samt en förundersökning av det område utanför muren som skulle beröras av den nya vägdragningen. Dokumentationen och förundersökningen utfördes under perioden 12-23 september 2002. Uppdragsgivare var Märsta kyrkliga samfällighet.

Murdokumentationen berörde dels ett avsnitt av den medeltida bogårdsmuren, dels platsen för en stiglucka som tagits upp 1781, men åter murats igen 1797. I området utanför muren fanns ett tjockt lager fyllnadsmassor vilket täckte den ursprungliga marknivån. Fyllnadsmassorna utgör möjligen raseringsmassor från en medeltida stiglucka som revs i samband med att det Gardtmanska gravkoret byggdes 1780. I murens ytskikt och i fyllnadsmassor mellan medeltidsmuren och den igenmurade stigluckan, samt i raseringsmassorna utanför muren framkom förutom tegel, kalkbruk och puts, en mindre mängd föremål som kunde dateras till 1700- , 1800- och 1900-talet. Även spridda skelettdelar från människa påträffades.

I förundersökningsschaktets nordvästra del påträffades ett medeltida mynt och i nordöstra delen påträffades skelettet efter ett sannolikt nyfött barn, intill murens fot. Barngraven kan utifrån skelettets bevaringsgrad och fyndomständigheterna troligen dateras till sent 1700-tal eller 1800-tal.

Utöver det medeltida myntet tillvaratogs inga fynd. Påträffade skelettdelar samt barnskelettet omhändertogs av församlingen för återbegravning.

Bakgrund

Märsta kyrkliga samfällighet har från Länsstyrelsen i Stockholms län begärt tillstånd att ta upp en öppning i södra bogårdsmuren till Vidbo kyrka. Anledningen är att den nuvarande infarten till kyrkan leder från väg 897 i väster, vilken är allmän väg och innebär en trafikfara för kyrkobesökare. Vidare är gången härifrån mot kyrkan avdelad med trappsteg, vilket omöjliggör infart med begravningsfordon och försvårar passage för handikappade. En ny öppning i söder skulle också medge bättre förbindelser mellan kyrkan och församlingshemmet och parkeringsplatsen som är belägna söder om kyrkan.

Länsstyrelsen i Stockholms län, Kulturmiljöenheten, har beslutat att lämna tillstånd för öppningen i muren (Lst beslut, dnr:2021-02-50516). Vidare beslutades att en arkeologisk förundersökning skulle utföras av det markparti utanför muren som kommer att beröras av en ny väg, då det dels bedömdes finnas risk att stöta på rester efter en medeltida stiglucka, dels gravar. Vid underhandssamtal mellan länsstyrelsen

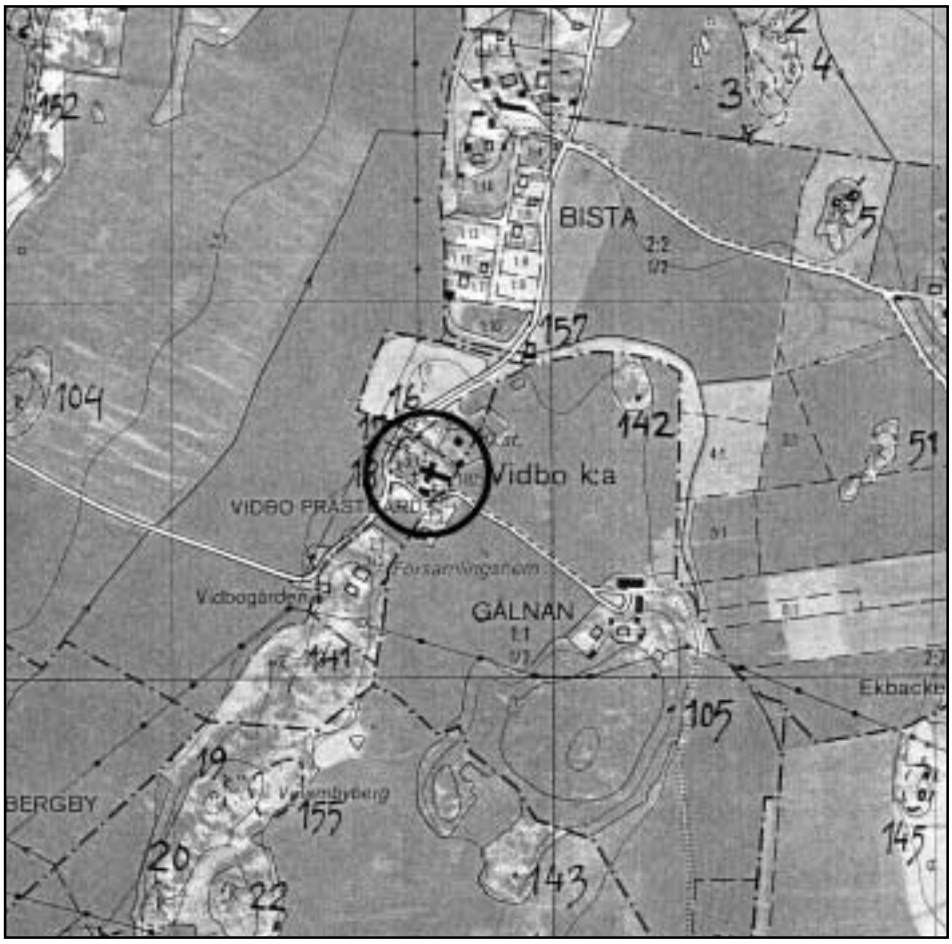

Fig 2. Ekonomiska kartan, blad 11I 4e Vidbo, med platsen för undersökningen markerad. Skala 1:10 000.

och Stockholms läns museum beslutades också att det berörda murpartiet som av länsmuseet bedömdes vara medeltida, skulle dokumenteras.

Förundersökningen och dokumentationen utfördes mellan den 12 och 23 september 2002.

Kulturhistorisk bakgrund

Kyrkogården vid Vidbo kyrka har i relativt sen tid blivit utvidgad åt väster och sannolikt även åt norr (Wicke-Lindqvist 1984:4). År 1939 omplanerades kyrkogården som tidigare varit sluttande, så att den kom att ligga i två nivåer med trappa emellan. Delar av den medeltida bogårdsmuren finns bevarade i söder, väster om det Gardtmanska gravkoret, och i öster (a.a).

Bogårdsmuren tycks ursprungligen ha haft åtminstone två stigluckor, för i kyrkans räkenskaper från år 1684 omnämns ”den södra stegluckan”. Ytterligare en stiglucka uppmurades 1730 (Josephson 1919:423). Den södra stigluckan var sannolikt belägen på platsen för det Gardtmanska gravkoret, men revs då koret byggdes 1780. Följande år togs en ny öppning upp i den södra muren, men redan 1797 beslöt man ”at

alla tre de gamla stigluksportarne skola nedtagas, och öpningarne efter dem igenmuras" (a.a).

Den nu genomförda dokumentationen av bogårdsmuren har visat att den öppning som togs upp 1781 var belägen ca 3,5 meter väster om det Gardtmanska gravkoret. Den nuvarande öppningen i den norra muren togs upp först 1940 (ATA 3047/40, 3230/40), sannolikt på platsen för den äldre stigluckan (jfr situationsplan över Vidbo kyrka från 1917 i Josephson 1919, Fig. 383, s. 422).

Fig 3. Det murparti som berördes av undersökningen. I öster (till höger på bilden) ligger det Gardtmanska gravkoret. Mitt i bilden syns skarven mellan den medeltida muren (höger) och stigluckan (vänster) från 1781 som murades igen 1797. Foto från söder, Kjell Andersson

Bogårdsmuren har vid flera tillfällen blivit restaurerad och ombyggd. Muren var i äldre tid försedd med brädtak, men 1779 beslöts att taket på den "gamla Muren" skulle försäljas genom auktion (Josephson 1919:422). År 1780 lade man en ny mur mellan "begge stegluckorna", då muren där var "ganska förfallen" (a.a:423) och 1797 höjdes muren med ett skikt av mindre stenar "alt ifrån Norrby Grafkur alt intill Magazins boden" (a.a:421f), vilken var belägen på norra sidan av kyrkan.

Utifrån ovanstående uppgifter och med hänsyn till en vid kyrkogården befintlig milsten (RAÄ 17), kan den tidigare omnämnda utvidgningen av kyrkogården troligen dateras till åren 1777-97. Milstenen som står mellan landsvägen och västra muren restes 1777 (Nordin 1996:67), och dess fundament är delvis inbyggt i, eller snarare kringbyggt av kyrkogårdsmuren, vilket tyder på att muren har byggts efter det att milstenen restes. Att protokollet om auktionen av bogårdsmurens trätak 1779 omtalar "den gamla Muren", antyder kanske att kyrkogården redan då hade utvidgats och att man skilde på den äldre muren och den nya. Det bör dock vara

ganska säkert att utvidgningen påbörjats senast 1797 då stigluckorna murades igen. Grindstolparna vid den västra ingången ommurades 1912 efter modell av de stolpar som ursprungligen uppmurades år 1800 (Josephson 1919:422).

Målsättning och metod

Syftet med förundersökningen var dels att klargöra om den planerade nya infarten genom södra bogårdsmuren skulle komma att beröra eventuella lämningar efter den medeltida stigluckan, dels om andra tidigare okända anläggningar, t ex i form av gravar fanns inom vägområdet utanför muren. Vidare skulle den medeltida murens uppbyggnad dokumenteras.

Arbetet inleddes med att den södra bogårdsmuren, från det Gardtmanska gravkoret i öster ned till landsvägen i väster, beskrevs och fotograferades. En del av det berörda murpartiet revs sedan för hand ned till nuvarande marknivå, under det att olika byggnadsskikt och äldre ingrepp i muren beskrevs samt dokumenterades på ritfilm i skala 1:20 och med fotografier. Ytan utanför muren avsöktes med metalldetektor innan denna schaktades av med maskin försedd med planeringsskopa. Då schaktningen var avslutad revs delar av murens bas med hjälp av maskin för att murens bottenparti skulle kunna dokumenteras även i profil.

De fynd som framkom i och utanför muren utgjordes huvudsakligen av fragmenterade föremål från 1700-talet och 1900-talet, vilka inte tillvaratogs. Ett medeltida mynt med oklar fyndkontext som påträffades intill murens fot togs dock tillvara.

Spridda ben från människa som påträffades i muren och i schaktet, liksom benen från en barngrav som påträffades vid schaktningen, omhändertogs av kyrkogårdsförman Anders Bomgren vid Märsta kyrkliga samfällighet, för återbegravning.

Fig 4. Avsnitt av den vällagda medeltidsmuren, det övre kallmurade skiktet är från 1797. Foto från söder, Kjell Andersson

Resultat

Murdokumentation

Den södra bogårdsmuren, från det Gardtmanska gravkoret i öster till landsvägen i väster, mäter ca 54 meter och löper i nordväst-sydöstlig riktning. Murens synliga höjd varierar mellan 0,9 och 1,5 meter i längdriktningen, och är som högst i dess centrala delar som ligger i en nordvästsluttning. I västra delen upplevs en betydande höjdskillnad om man står

utanför eller innanför muren, då markplanet utanför muren är ca en halv meter högre än innanför muren.

I murens utsida, öster om den vid landsvägen stående runstenen (RAÄ 16/U 375) finns fem stycken tjudringsringar fastsatta i murstenarna. Avstånden mellan ringarna varierar mellan 1,5-5 meter. Ringarna är ca 8 centimeter i diameter och smidda av 8 millimeter tjocka rundjärn.

Muren består egentligen av två murar, en i sydöst och en som ansluter till denna i nordväst. Det sydöstra partiet, som sträcker sig från gravkoret och ca 34 meter mot nordväst, utgörs av den medeltida muren, medan den nordvästra delen härstammar från tiden för kyrkogårdens utvidgning under senare delen av 1700-talet. Den sydöstra muren är, med undantag för ett kortare avsnitt i muren och det övre skiktet sten, sammanfogad med kalkbruk (figur 4), medan den nordvästra muren helt igenom är kallmurad. Det avsnitt i sydöstra delen som är kallmurat utgör troligen platsen för den stiglucka som togs upp 1781, men som murades igen år 1797. Samma år påfördes sannolikt också det övre skiktet kallmurade stenar.

Murens bredd varierar mellan 1,3 och 1,6 meter, men den sydöstra delen är i regel smalare (1,3-1,4 meter) än den nordvästra (1,5-1,6 meter). Båda murarna är uppförda i skalmursteknik av 0,4-1,4 meter stora stenar (vanligen 0,4-0,7 meter), där de större stenarna är placerade på högkant i murarnas bottenvarv.

Det parti av muren som nu skulle tas upp låg ca 1,5 meter nordväst om det Gardtmanska gravkoret och sträckte sig ca 3 meter mot nordväst. Närmast centralt i detta parti gick skarven mellan den medeltida muren (öster) och den år 1797 igenmurade stigluckan (väster) (figur 3, jfr bilaga 1). Det kallmurade skikt som förts på muren 1797 bestod av 0,3-0,6 meter stora stenar med fyllning av småsten och jord.

Fig 5. Den medeltida muren och skarven mellan den och den 1797 igenmurade stigluckan, det övre kallmurade lagret borttaget. Foto Kjell Andersson

Efter det att det övre skiktet hade avlägsnats framträdde den medeltida muren med en plan yta av kalkbruk och småsten, medan ytan till muren på platsen för stigluckan utgjordes av en kallmurad stenfyllning (figur 5). Skarven mellan murpartierna löpte närmast diagonalt igenom muren i nord-sydlig riktning och i denna fanns en fyllning av jord och småsten som sannolikt förts på som tätningsmaterial i samband med att stigluckan byggdes 1781. Troligen har stigluckan varit av en enklare timrad modell.

I kalkbruket i den medeltida murytan fanns fördjupningar efter ca 0,4-0,5 meter stora stenar vilka möjligen visar att muren ursprungligen har haft en rundad eller spetsig profil. Murens synliga delar i det nu berörda partiet uppgick till ca 1,3 me-

ters bredd och ca 0,7-0,9 meters höjd. Muren har dock ursprungligen varit synlig till ca 1,2 meters höjd, men undersökningen visade att murens fot på utsidan delvis doldes av fyllnadsmassor (se vidare kap. Förundersökningen).

Muren utgjordes som tidigare nämnts av en skalmur av 0,4-0,7 meter stora stenar med en fyllning av i huvudsak kalkbruk och småsten (ca 0,1-0,3 meter stora). I murens fot fanns dock ett knappt 0,2 meter tjockt kraftigt myllblandat lager småsten (0,1-0,3 meter stora) som sträckte sig ca 0,3 meter utanför själva muren. På denna hade skalmuren anlagts med till att börja med, en fyllning av ett ca 0,3 meter tjockt lager grov sand och mindre stenar (ca 0,1-0,2 meter stora). Troligen utgör dessa lager en stödfot till muren och som delvis legat dold under mark. Ovanför dessa lager vidtog den egentliga muren med en massiv fyllning av kalkbruk och sten (figur 6, jfr bilaga 1).

Fig 6. Den medeltida murens uppbyggnad framträder i det genombrott som gjordes år 1781. Foto Kjell Andersson

Muren på platsen för stigluckan utgjordes likaså av en skalmur av samma mått som den föregående, men var helt igenom kallmurad. Skalmuren var uppbyggd av 0,3-0,7 meter stora stenar och fyllningen i denna utgjordes av 0,1-0,5 meter stora stenar. Endast ett tunt lager av den grova sanden i murens stödfot återstod under stenfyllningen.

I samband med dokumentationen påträffades i det övre kallmurade skiktet enstaka bitar tegel, delar av takplattor av skiffer, ett gravstenfragment samt glasfragment från ljushållare. Fynden kan grovt dateras till 1700-1800-tal och, huvudsakligen, 1900-talet. I fyllningen från skarven mellan den medeltida muren och stigluckan påträffades tegel- och kalkbrukfragment, fajansfrag-ment, buteljglas, smidda järnspikar, skaftet till en sked(?), ett mässingsbleck samt enstaka skelettdelar från människa. Fynden dateras till 1700-talet. Instoppade bland stenarna i kallmuren påträffades enstaka skelettdelar. Inga fynd tillvaratogs. Skelettdelarna omhändertogs av Märsta kyrkliga församling för återbegravning.

Förundersökningen

Förundersökningen berörde en ca 3x2 meter stor (NV-SÖ) yta mellan det berörda murpartiet och den grusväg som löper längs med södra bogårdsmuren. Innan schaktningen påbörjades avsöktes ytan med metalldetektor. De fynd som påträffades utgjordes av en del av en spislucka(?) av gjutjärn, delar av järnband och järnplåt, järnbeslag med nitar, tegel, puts och förslaggat material. Fynden som inte tillvaratogs kan sannolikt dateras till 1700-1800-tal.

Området utanför muren visade sig vid schaktningen bestå av ett ca 0,3-0,7 meter tjockt lager fyllnadsmassor av sten och jord, med rikligt med tegel-, puts- och kalkbrukfragment. Massorna som var ökade i tjocklek mot öster, dvs mot det Gardtmanska gravkoret, kan möjligen utgöras av raseringsmassor från den stiglucka som revs i samband med att koret byggdes 1780.

Fig 7. Foto och planritning över barngraven vid murens fot. Foto Kjell Andersson

Under massorna framkom ett ca 0,1 meter tjockt mörkt myllager, vilket tolkas som den ursprungliga marknivån. Då fyllning till stora delar utgjordes av 0,1-0,9 meter stora stenar som tryckts ned i detta skikt, var detta svårt att särskilja vid undersökningen. I fyllnads-/raseringsmassorna påträffades förutom tegel etc, också enstaka fragment av rödgods, smidda järnspikar samt skelettdelar från människa.

Strax utanför muren i schaktets nordvästra del påträffades ett medeltida mynt (brakteat) med oklart fyndkontext. Myntet påträffades i brytet mellan den ursprungliga marknivån och de påförda massorna och det kan därför inte med säkerhet avgöras om myntet låg i ursprungligt läge eller om det förts till platsen med fyllnadsmassorna.

Intill murens fot och mellan denna och ett markfast block/berghäll i schaktets nordöstra del påträffades skelettet efter ett litet barn. Barnet som av skelettets storlek att döma varit nyfött, var begravt liggandes på rygg med huvudet i väster (figur 7). Graven kan sannolikt dateras till sent 1700-tal eller 1800-talet. Det som talar för denna datering är dels att skelettet var mycket välbevarat med även de minsta benen intakta, men främst att graven tycks ha grävts ner genom fyllnadsmassorna.

Inga övriga konstruktioner eller lämningar påträffades. Barnskelettet och de spridda skelettdelar som påträffades i schaktet togs om hand av församlingen för återbegravning. Förutom det medeltida myntet tillvaratogs inga fynd.

Referenser

Josephson, Ragnar 1919 *Kyrkor i Seminghundra härdad*. Sveriges kyrkor: konsthistoriskt inventarium. Nr 11. Uppland Bd IV. Häfte 2. KVHAA. Stockholm.

Nordin, Stefan 1996 *Register över milstolpar i Stockholms län*. Upplaga / utskrift per den 4 september 1996. Länsstyrelsen i Stockholms län 1995. Stockholm.

Wilcke-Lindqvist, Ingeborg 1984 *Vidbo kyrka.* Upplands kyrkor. Nr 5. Andra upplagan, omarbetad av B. I. Kilström. Ärkestiftets Stiftsråd. Uppsala.

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) Akter: Uppland, Vidbo socken, kyrkan
Stockholms läns museum Fornlämningsregistret

Administrativa uppgifter

Stockholms läns museum,dnr:	1999:086
Landskap:	Uppland
Kommun:	Sigtuna
Socken:	Vidbo
Fastighet:	Vidbo kyrka
Fornlämningsnummer:	-
Belägenhet:	Ekonomiska kartan, blad 11I 4e Vidbo
Undersökningstyp:	Dokumentation och förundersökning
Fältarbete:	perioden 12-23 september 2002
Arkeologisk personal:	Kjell Andersson
Arkivmaterial:	förvaras på Stockholms läns museum
Fynd:	Ett medeltida mynt har överlämnats till SHM/KMK

Bilaga 1. Ritningar

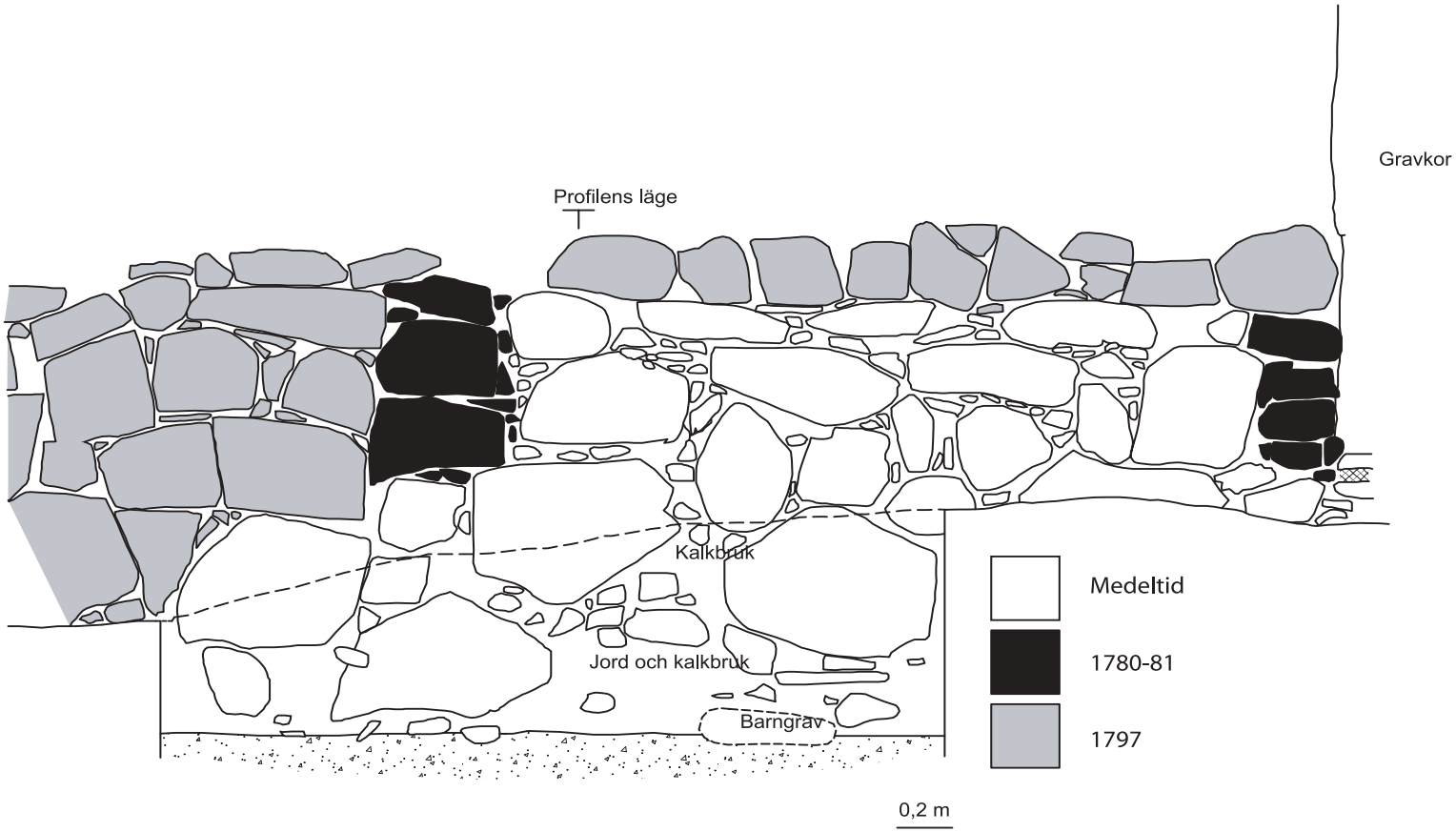

Fasadritning av bogårdsmuren från söder.

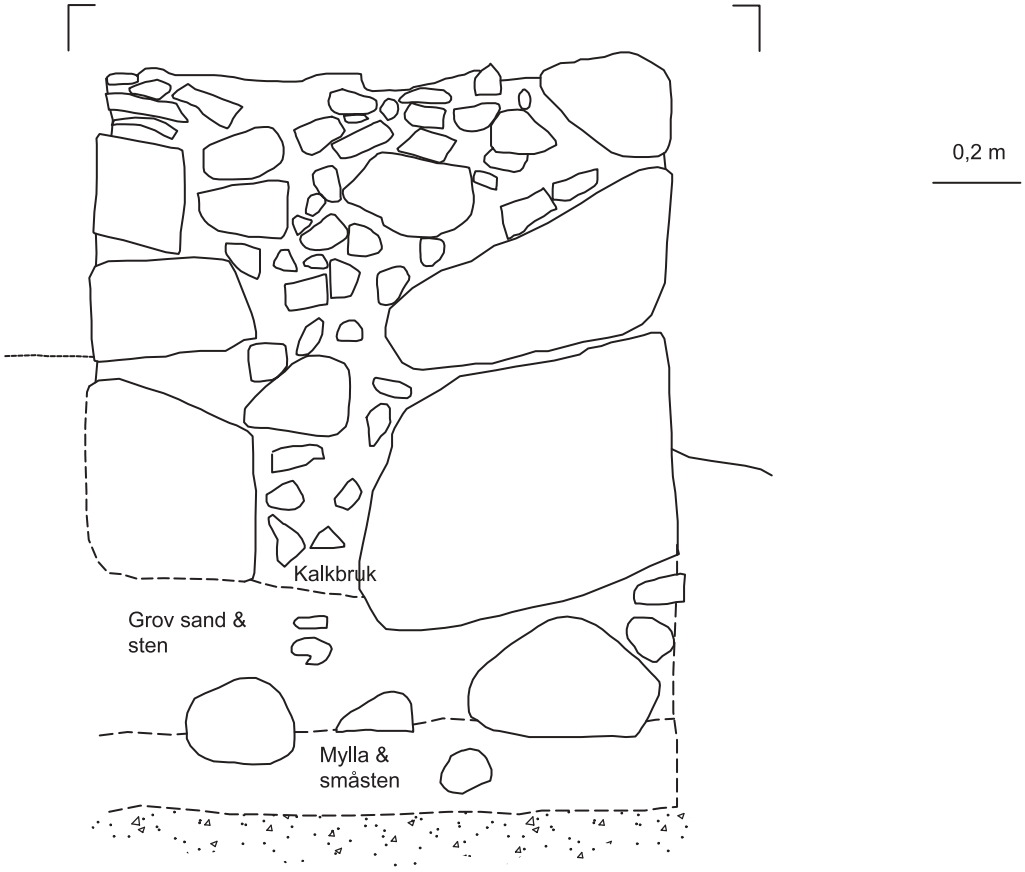

Profil genom bogårdsmuren.

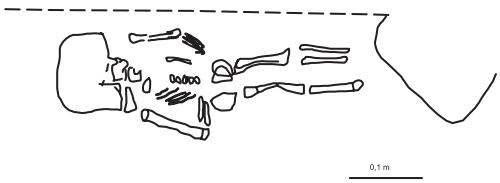

Plan över barngraven.